

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА-БЕОГРАД

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ *Језик у романима Пејамија Сафе*

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовано комисију:

Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници од 19.04.2017. године.

2. Састав комисије:

Ментор: др Ксенија Ајкут (Aukut), ванредни професор, Филолошки факултет, Београд

Ужа научна област: Туркологија

Датум избора у звање: 27.11.2012.

др Мирјана Теодосијевић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд

Ужа научна област: Туркологија

Датум избора у звање: 21.06.2005.

др Сеад Шемсовић, доцент, Филозофски факултет, Сарајево

Ужа научна област: Бошњачка књижевност

Датум избора у звање: 01.01.2013.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Авдија, Реџеп, Салковић
Датум и место рођења	11.05.1974. Нови Пазар, Република Србија
Наслов мастер-дипломског рада	Деноминални суфикси за творбу имена, придева и прилога
Датум и место одбране мастер-дипломског рада	24.06.2009, Филолошки факултет, Београд
Научна област из које је стечено академско звање мастера	Туркологија

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Језик у романима Пејамија Сафе

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ и

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација под називом *Језик у романима Пејамија Сафе* мастера Авдије Салковића обухвата 248 компјутерски штампаних страница и подељена је на следећа поглавља: 1. *Увод* (стр. 1-5); 2. *Пејами Сафа-живот и уметност* (6-52); 3. *Појам „групе речи“ с освртом на перцепцију синтаксе* (53-62); 4. *Групе речи/ синтагме у романима* (63-237); 5. *Закључак* (238-241). Библиографија приложена на крају рада садржи преко шездесет

библиографских јединица. Овом библиографском корпусу се додаје и веома значајан фонд коришћених извора из опуса Пејамија Сафе, који броји тридесет девет јединица.

Докторска дисертације мастера Авдије Салковића написана је с чврстом теоријском утемељеношћу, одлично примењеним, уравнотеженим стилем са правилно спроведеном научном аргументацијом у анализи.

У уводном делу кандидат даје сажет опис личности и дела Пејамија Сафе, као и историјских околности и времена у којем је писац стварао, уводећи читаоца у проблематику којом ће се теза бавити, истичући три његова романа која су предмет анализе у дисертацији: *Сами смо* (Yalnızız), *Фатих-Харбије* (Fatih-Harbiye) и *Девето вањско одељење* (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu).

У другом поглављу аутор пружа шири осврт на живот и дело писца Пејамија Сафе, детаљно анализирајући и приказујући све значајне догађаје из његовог живота који су утицали на пишчево књижевно стваралаштво. Како лични драматични доживљаји и искуства, тако и историјско-друштвени контекст у којем је Сафа стварао, као и његови односи са значајним савременицима и другим писцима представљени су као значајан фактор који је условио специфичан језик и стил овог изузетног аутора. С обзиром на чињеницу да се Пејами Сафа овим радом први пут представља српској научној јавности, у овом поглављу су детаљно представљене његове основне идеје и схватање борбе за очување језика. Пејами Сафа је био велики мислилац, књижевник, новинар. Рођен је 1899. године у Истанбулу и умро је у истом граду 1961. године. Његов животни век обухвата један од најбурнијих и најважнијих периода кроз које су прошли турска држава и турски народ. То је период болних реформи које су за циљ имале да из једног пропалог империјалистичког концепта извуку, сачувају и изнова формирају једну нацију. Реформа језика, вероватно, представља најважнију реформу и може се рећи да је Пејами Сафа био један од њених најактивнијих учесника. Потиче из угледне породице књижевника. Отац Исмаил био је чувени песник, док су му стричеви Ахмет Вефа и Али Камил Акјуз, такође били песници. У оваквом окружењу он је већ у једанаестој години написао свој први роман. У тринаестој је пружио своје друго књижевно дело, али се у исто време морао ухватити у коштац са животом, с обзиром да материјалне прилике његове породице нису биле баш најбоље, због чега није могао стећи уредно и квалитетно образовање. Тако је радио разне послове да би издржавао себе и породицу, а најдуже је био новинар. Аутор истиче да је његов књижевни

живот трајао чак 43 године, да је реч о изузетно плодном писцу, снажном мислиоцу и изванредном романисти који се у својим делима највише бавио моралом, односно кризом морала, говорио о опонашању запада и западњачког начина живота који је све више захватао турско друштво.

Сафа је написао око 150 књижевних дела, а предмет ове тезе су три романа која се сматрају његовим најбољим делима: *Сами смо* (Yalnızız), *Фатих-Харбије* (Fatih-Harbiye) и *Девето вањско одељење* (Dokuzuncu Hariciye Koğuşu). У овом поглављу романи су подробно представљени, заједно са свим околностима које су пратиле њихов настанак. Значајан податак за истраживање представља чињеница да је аутор тезе на наш језик превео и објавио, односно припремио за штампу сва три романа која је анализирао, што му је без сумње пружио најбољи увид у стил и језик познатог писца.

У трећем поглављу кандидат даје дефиницију појма синтагме по схватању признатих западних и домаћих лингвиста, а затим тумачи начин на који турски граматичари дају класификацију у оквиру појма *група речи* (Kelime Grupları), која представља особеност турске граматике и обухвата највећи број именичких и других спојева. У овом делу се даје осврт и на став југословенских турколога у вези са појединим групама речи којима су се у свом истраживању детаљније бавили. Такође, овде се пажња посвећује месту именичких спојева у реченици и начину на који они утичу на језички израз са синтаксичког аспекта.

Четврто поглавље које чини најобимнији, средишни део рада бави се анализом Сафиног језика са аспекта коришћења синтагми, односно специфичних именичких и других спојева или група речи под називом *Kelime Grupları*, које обухватају највећи део турске лексике. Полазећи од класификације турских лингвиста, која обухвата различите врсте речи, морфолошке категорије и именичке спојеве, кандидат за сваку групу даје исцрпна граматичка објашњења са аспекта схватања најпризнатијих турских, западних и југословенских турколога. Затим кроз примере које је зналачки одабрао из наведена три романа понаособ представља све *групе речи* и њихову практичну употребу у Сафином језику. Споменута морфолошка, семантичка и синтаксичка анализа наведена три романа обухвата следеће групе и врсте речи: Генитив личних заменица (İyelik Grubu), именичке синтагме (İsim Tamlaması), придевске синтагме (Sıfat Tamlaması), глаголско-именичке синтагме (İsim-Fiil Grubu), глаголско-придевске синтагме (Sıfat-Fiil Grubu), глаголско-прилошке синтагме (Zarf-Fiil Grubu), редупликацијске синтагме (Tekrar Grubu),

постпозицијске синтагме (Edat Grubu), везничке синтагме (Bağlama Grubu), атрибутивне синтагме (Unvan Grubu), сложене именице (Birleşik İsim), састављене глаголе (Birleşik Fiil), бројевне синтагме (Sayı Grubu), скраћенице (Kısaltma Grubu).

Свака од ових *група речи* даље је подељена на све карактеристичне појавне облике у виду морфолошких категорија од којих неке могу садржати и преко стотину, али се кандидат природно задржао највише на онима које је Пејами Сафа користио у својим романима.

Током анализе наведених група речи, њихове конструкције и начина употребе, аутор рада консултовао је дела најпризнатијих турских лингвиста попут Мухарема Ергина, Тахсина Бангуоглуа, Тахира Нежата Генџана, Хајдара Едискуна, Зејнеп Коркмаз, Нуретина Коча, Лејле Карахан, Мустафе Озкана и др., као и радове познатих западних, југословенских и српских турколога. Кандидат је у теоријском делу детаљно дефинисао и објаснио именичке синтагме прво са аспекта турских граматичара, а након тога дао је и објашњења и тумачења наших турколога, који се у неким сегментима знатно разликују од турских услед различитости структуре двају језика. На тај начин је приказао и објединио два различита приступа и читаоцу омогућио да сагледа карактеристике свих побројаних именичких синтагми и других група речи, пружајући њихова тумачења прихваћена у југословенској туркологији, али дајући и њихове еквиваленте у српској граматици. Сви појединачни случајеви употребе ових граматичких категорија приказани су у примерима оригиналног и изванредног језика и стила Пејамија Сафе, у преводу кандидата. У сваком примеру превод дате категорије је посебно обележен и показано је на које ју је све начине могуће превести, али и стилски дотерати и на прави начин исказати јединствену Сафину реченицу, прилагођавајући је језику превода.

У Закључку аутор рада се након исцрпне и детаљне анализе *група речи*, осврће на главне карактеристике Сафиног језичког израза и тако повезује резултате обављених истраживања. Мастер Авдија Салковић констатује да је Сафа био тако врстан познавалац свог језика да је био у стању написати и граматику турског језика. Аутор наводи да се богатство његовог језика и израза, као и богат фонд речи огледа и у чињеници да је од неколико стотина страних речи које је користио у сва три анализирана романа, само седам употребио у сва три романа. На крају, аутор још једанпут наглашава Сафину значајну улогу у решавању језичких питања и његову улогу и став у време трајања језичке реформе, што

даје простора за нове анализе и истраживања која би са етимолошког становишта могла бацити још више светла на стил и граматичке интервенције које је извршио у свом богатом опусу.

Из детаљне анализе Сафиног језика са илустративним примерима, као и из литературе којом је аргументовао граматичке аспекте његове употребе, види се да је кандидат користио оригиналне изворе, пре свега на турском и нашем језику, а затим и на руском и енглеском језику, што говори о свестраном и озбиљном приступу обради постављеног предмета истраживања.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДИСЕРТАЦИЈЕ

У исцрпном уводном делу рада аутор приказује, објашњава и тумачи богато књижевно дело Пејамија Сафе. Он констатује да је писац свој уметнички рад започео 1919. године у новинама Двдесети век (*Yirminci Asır*), где је под псеудонимом Сервер Беди писао анегдоте и кратке криминалистичке приче у којима је главни јунак био Џингоз Рецаи. Истиче да су се његове приче одликовале стабилном логичком потком и веродостојношћу, као и да је у жанру психолошког романа остварио велики успех, мајсторски користећи контрасте између сукобљених осећања и идеја. Пејами Сафа је захваљујући делима која је написао кратким и живахним реченицама и живим турским језиком постао један од мајстора републиканске књижевности.

Авдија Салковић наводи речи једног од последњих живих Сафиних ученика и одличног познаваоца његовог дела, савременог писца Мехмеда Нијазија Оздемира, чији је познати историјски роман *Чанак-кале*, превео и објавио у Сарајеву, где он каже да се књижевни живот Пејамија Сафе може поделити на три целине: на текстове у новинама и часописима, на идеолошке и научне радове и на роман и причу. Сафа је у најважнијим новинама и часописима свога доба био најутицајнији и најчитанији аутор.

Сафа је живео од писања, иако је у то време то било прилично тешко. Његов опус садржи око 20.000 текстова и прича и близу 150 штампаних књижевних дела. Издавао је и часописе *Kültür Haftası* (1936) и *Türk Düşüncesi* (1953-1960). Осим тога, писао је и уџбенике међу којима се издваја *Грамматика турског језика*. Написао је више од 20.000 новинских

текстова, од којих се већина тиче лингвистике и борбе за очување и унапређење турског језика.

Аутор истиче да је Сафа оригиналан, да не копира никога. Колико год је у турској штампи био познат по својим интелектуалним текстовима, он је, такође, био познат и по оштрим полемикама. До краја је бранио своје ставове и пре свега духовне вредности турског језика и народа.

Говорећи о карактеристикама пишчевог дела, Авдија Салковић поново наводи речи Мехмеда Нијазија Оздемира који цитира Сафу указујући на узрок његовог бављења психоанализом. Сафа, наиме каже: “Моја се свест родила у једној атмосфери катастрофе. Болест која је почела у деветој години мога живота и примораност да са тринаест година зарађујем за живот, мене, једног малог човека натераног да пре књижевности прво схвати и одгоји самог себе, у потпуности је испунила васпитањем, психологијом и филозофском радозналошћу проистеклим из животних тешкоћа. Можда је бојазан у очекивању неке катастрофе која испуњава све моје књиге управо резултат тога.”

Након општег критичког прегледа и осврта на живот и дело Пејамија Сафе, аутор тезе се фокусира на три романа на којима базира своје истраживање.

Роман *Сами смо* Сафа је написао пред сам крај свога живота, 1961. године. Са аспекта језика и психоанализе сматра се његовим најзрелијим делом. У њему писац позива на борбу против материјализма који се према његовом мишљењу налази у темељу свих тадашњих проблема. Он као решење за кризу нуди веру у Бога и истиче да само вера може довести човека до спокоја. Кандидат исправно констатује да је Сафа у роману *Сами смо* у потпуности окренут вери и десничарским идејама, што представља потпуно супротно стање од онога у којем се налазио на почетку свога књижевног живота, када је био симпатизер левичарских идеја. То његово стање најбоље се огледа у томе што је један од својих првих романа посветио Назиму Хикмету, једном од најпознатијих турских левичара, с којим је касније водио оштру полемику.

Роман *Фатих-Харбије* Сафа је написао 1931. године и у њему анализирао процес вестернизације који је захватио турско друштво са свим својим предностима и недостацима. Како аутор тезе наводи, у једној мери, ово дело се и данас узима за полазну тачку критика схватања и примене вестернизације у Турској.

Анализирајући Сафин језик, аутор тезе истиче да Пејами Сафа док пише своја дела посебно води рачуна о томе да његови ликови говоре сходно њиховим карактерима и културном нивоу. То што ликови говоре себи својственим језиком, омогућава им да остану независни, а самом делу доноси потребну дозу истинитости. Због тога је језик најважнији елемент који уобличава истинитост Сафиних романа, односно, начин на који писац користи језик кроз ликове, њихове карактере и животне филозофије. Ликови из ова два романа се могу поделити на карактере *алафранга* и *алатурка*. Тако ће присталице промена и западне културе у роману *Сами смо*, представљени кроз лик младе девојке Мерал као типичног *алафранга* представника, говорити мешавином турског и француског језика. Што се тиче *алатурка* ликова, они представљају својеврсну противтежу *алафранга* ликовима у његовим романима. Ово се најизразитије уочава у роману *Фатих-Харбије* у којем су Фаиз и Шинаси представници истока и источне културе, док се насупрот њих налазе Фаизова ћерка Нериман и њена симпатија Маџид.

Како кандидат правилно уочава, Пејами Сафа језик користи и као средство писања и као средство критике, тако да с једне стране привлачи пажњу на свој језик, односно на своје мајсторство и уметност коју поседује, а с друге стране критикује оне који површно прихватају вестернизацију и промене. Овај метод он не користи само за *алафранга* типове који показују изразиту склоност ка француском, већ критикује и ликове који се карактеришу као *алатурка* и који су окренути ка османлијском језику. Пејами Сафа оба ова става прихвата као скретање са путање *нормалног* турског језика и све оне који су скренули с *нормалног* језичког пута третира на исти начин, што говори о његовом схватању исправности и лепоте израза у турском језику.

Аутобиографски роман *Девето вањско одељење* (такође у преводу Авдије Салковића), Сафин је најпознатији роман у којем се он много више фокусира на психолошке анализе него на саме догађаје. У деветој години живота погодила га је тешка болест костију која је на његовом телу и души оставила дубоке трагове. У овом роману писац говори о свему што је проживео током болести. Авдија Салковић истиче да је оно што овај роман чини посебним, техника приповедања и правилна употреба речи и термина. Писац овај роман започиње реченицама које описују затворени болнички свет, користећи специфичне именске семантичке форме.

Као и у свим својим делима, Сафа је и у ова три романа са великом умешношћу употребио групе речи и реченице. Кандидат је дао детаљну анализу врста и структуре *група речи* уз адекватне примере који се налазе у споменутих делима.

Као закључно запажање уводног дела о животу и уметности Пејамија Сафе, кандидат наводи цитат из *Нове турске енциклопедије* (Yeni Türk Ansiklopedisi) коју је издала издавачка кућа Отукен из Истанбула (1985), ексклузивни власник ауторских права Сафиних романа, у којој се о његовој уметности и језику каже: „Пејами Сафа је првокласни романијер. С лакоћом се може рећи да у жанру психоанализе још увек није одгојен турски романијер који је бољи од њега. Због овог успеха заиста је заслужио да понесе епитет *турски Достојевски*. Он је познат и вољен по снази свога стила, један је од неколико турских књижевника који су на најлепши начин користили турски језик и који су писали најлепшим турским језиком.“

У средишњем, најобимнијем делу рада аутор полази од чињенице да је Пејами Сафа личност која је у свом књижевном и идеолошком стваралаштву активно прошла кроз све фазе кроз које је прошло и турско друштво, и да је то разлог због којег се анализом његовог опуса и језика може доћи и до најбоље анализе јединке и читавог турског друштва.

Једна од главних хипотеза његовог истраживања јесте да се морфолошком анализом романа *Фатих-Харбије*, *Девето вањско одељење* и *Сами смо* може испитати и показати богатство турског језика који је Пејами Сафа унео у турску књижевност. С обзиром да ово истраживање представља делимичну анализу синтаксе турског језика, у њему су одређене морфолошке појаве анализирани и третиране проучавањем синтагми у турском језику под јединственим називом *групе речи* (Kelime Grupları). Проучавајући улогу *група речи* у функцији везе између главних и помоћних елемената који чине реченицу, мастер Авдија Салковић је спајајући теоријске полазне тачке и практичну примену ових форми у Сафиној реченици показао како се правилно разумеју особености морфолошких категорија и наставака, и какав је њихов значај за формирање реченица којима се на најлепши начин исказују мисли и осећања.

Како по тумачењу турских лингвиста ове *групе речи* обухватају велики број врста речи које се на различите начине најчешће могу убројати у именске имајући у виду аглутинативну структуру турског језика и специфичну појаву супстантивирања, јасно је да

је кандидат за истраживање на располагању имао скоро све именске, па и неке глаголске форме, што чини морфолошки корпус највећег обима.

Побројане именске синтагме, заједно са састављеним глаголима обухватају највећи део турске лексике и велики број граматичких категорија као што су генитивне везе, глаголске именице са различитим функцијама, партиципи, пропартиципи као посебна врста партиципа и категорија коју су препознали југословенски турколози, герундијуми, редупликације именских речи карактеристичне за турски језик, постпозиције са свим својим подврстама којих у турском језику има преко стотину, везничке синтагме, атрибутивне, односно титуларне синтагме које се по прецизно утврђеним граматичким правилима користе за ословљавање, сложене именице, састављени глаголи које турски лингвисти убрајају у категорију *група речи*, бројевне синтагме имајући у виду супстантивирање бројева, и скраћенице које представљају појаву скраћивања глаголско-именичких, глаголско-придевских и глаголско-прилошких синтагми. Кандидат је у овом делу вршећи детаљну анализу набројаних категорија и њихову примену у Сафином језику помоћу методе контрастирања приказао еквиваленте ових категорија у српском језику и објаснио на који начин су оне прихваћене и анализирани од стране наших турколога у односу на турске. Природно је да је приступ ове две школе различит, ако се има у виду да је реч о језицима различите структуре и порекла. Зато се кандидат трудио и успео да истражи, анализира, образложи и пронађе највећи број еквивалената турских граматичких категорија сврстаних под општи назив *групе речи*, дајући објашњења о њиховој природи, карактеристикама и употреби у реченици приликом превођења, проналажењем преводних еквивалената у Сафином тексту.

Теза је обухватила највећи број могућих употреба ових категорија илуструјући богатство и начин израза турског језика као језика аглутинативне структуре. На зналачки изабраним примерима кандидат је показао различите начине на које је Пејами Сафа користио *групе речи* приказујући његово умеће којим је у великој мери обогатио стил и израз на турском језику, као и његову приврженост специфичностима језика свога доба. Аутор тезе успешно даје преглед Сафине употребе наведених категорија, из којег се види које је, и из којих разлога користио више, а које мање.

Авдија Салковић је у свом истраживању успео да српској научној и књижевној јавности представи језик и стил овог књижевника који спада у најконтроверзније и

најчитаније турске књижевнике, да помоћу граматичке анализе, лингвистичким методама изнесе несвакидашњи коментар језика његових романа, да на тај начин покаже снагу и богатство изражајности турског језика, да утврди на који је начин и којим језичким средствима писац изнео своја осећања, мисли и схватања, да омогући да се анализом одређених морфолошких елемената олакша разумевање синтаксе турског језика, као и специфичног стила и језика које је писац користио у датој ситуацији, указујући на његово раскошно језичко умеће.

VI ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Комисија сматра да је мастер Авдија Салковић у својој дисертацији под називом називом *Језик у романима Пејамија Сафе* успешно обрадио ову комплексну и захтевну тему. Дисертација је урађена савесно и кандидат је поштујући принципе научне објективности дошао до иновативних и релевантних закључака, због чега овај рад представља оригинално и самостално научно дело. Резултати истраживања језика Пејамија Сафе на начин који је представио кандидат чине значајан допринос и дају путоказ и могућности за даља истраживања из ове области. Кандидат је своја истраживања протумачио на релевантан начин и приказао их прегледно и систематично.

VII ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета да препоручи Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду да рад *Језик у романима Пејамија Сафе*, прихвати и кандидату мастеру Авдији Салковићу одобри усмену одбрану пред комисијом у истом саставу.